

Derleyen
Hakan Yurdanur

SOSYO EKOLOJİK BİR TOPLUM İÇİN NE YAPMALI

Fikret Başkaya ■ Nejla Kurul
Mehmet Fatih Maçoğlu ■ Hacer Foggo
Mustafa Durmuş ■ Sibel Özbudun
Temel Demirer ■ Süreyya Karacabey
İzzettin Önder ■ Melda Onur
Çiğdem Boz ■ Erinç Yeldan
Ferhat Kentel ■ Metin Yeğin
T. Gül Köksal ■ Aykut Çoban
Ali Yalçın Göymen ■ Şebnem Köse
Pınar Demircan ■ Fatin Şevki Bulut
Damla Topbaş ■ Nur Betül Aras
Hakan Yurdanur

Ekosoykırım: Ekokırımla Soykırımın İç İçe Geçmesi

Aykut Çoban

Türkiye’de çeşitli ekoloji örgütlenmeleri, “Yurttaş Ekokırım Yasasını Yapıyor” (2023) başlığıyla bir kampanya başlattılar. Türk Ceza Kanunu’nun 77. maddesine ekokırım suçunun ve öngörülen cezanın eklenmesi için hazırlanan metin, yurttaşların imzasına açıldı. Bu girişim, Ekokırımı Durdurun Vakfı’nın uluslararası düzeyde bir süredir yürüttüğü bir çabanın da parçası. Vakıf, ekokırımın uluslararası bir suç olarak kabul edilmesi ve sanık kişilerin Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde yargılanabilmesi için, mahkemenin yetkilerini düzenleyen Roma Tüzüğü’nde gerekli değişikliğin yapılması talebiyle çalışmalar yürütüyor (bkz. www.stopecocide.earth; Türkçe’de, Altıparmak, 2021). Türkiye, mahkemenin yetki alanını hâlâ tanımış değil. Türkiye’de kampanyanın hazırlanması sürecinde benden de bir konuşma yapmam istenmişti. Bu yazı, aynı başlıkla YouYube’ta yer alan o sunuşun geliştirilmesiyle oluştu (Çoban, 2023).

Yazıda ekosoykırım yaklaşımını tartışarak ekokırımla soykırımın iç içe geçmesini göstereceğim. Ama burada ekokırım suçunun unsurları, yargılama yetkisi, ceza tehdidinin önleyici etkisi, soykırım suçlarıyla insanlığa karşı suçlar arasındaki teknik farklılıklar gibi hukuksal yönleri araştırmayacağım. Ekosoykırım kavramındaki soy-

kırımı, genel ve yerleşik anlamından uzaklaşarak ama sözcüğün yarattığı güçlü etkiye yaslanarak kullanıyorum. Soykırım, ulusal, etnik, ırksal, dinsel bir insan topluluğunun yok edilmesi olarak bilinir. Bununla birlikte, o niteliklere uymayan, diyelim dinsiz bir insan topluluğu da soykırıma uğrayabilir. O niteliklerin yanında, soykırımı, işçi, köylü, balıkçı, konar-göçer, yerel, yerli toplulukların yok edilmesi süreci olarak düşünebilmeliyiz. Hangi niteliklere sahip olursa olsun, hangi güdü ya da nedenle olursa olsun bir insan topluluğunun yok edilmesi kabul edilemez. Bunun için en güçlü sözcük soykırım olduğuna göre, bu kabullenmeme durumuna en uygun sözcük de odur. Nasıl ki bir ekosistemin ağır zarar görmesi ya da yok edilmesi tehlikesi olarak dar anlamda ekokırım olgusunda eylemin arkasında ulusal, etnik, ırksal, dinsel bir güdü aranmıyorsa, soykırımı da yalnızca bu güdülerle sınırlamamak gerekir. Böylece, ekosoykırım, ekosistemle birlikte ulusal, etnik, ırksal, dinsel topluluklara, emekçilere, köylülere, göçerlere, yerel topluluklara yıkıcı, ağır zararlar verilmesi tehlikesidir. Zararın, yıkımın, yok etmenin tüm sonuçlarıyla gerçekleşmiş olması gerekmez, o sonuçları doğuracak bir tehlikenin varlığı da ekosoykırımdır.

Ekosoykırımı araştırmamın birinci nedeni, yöntem-bilimsel. Toplumla doğayı birbirinden ayıran, bunları birbirine düşman gören ikici (düalist) anlayışları ve birini ötekine indirgeyen, birini öbürünün içinde eriten tekçi (monist) anlayışları olgusal olarak yanlış buluyorum (Çoban, 2012; 2014; 2020). Ekokırım ve soykırım ayrımı, doğayla insan/toplum arasında ikicilik kuran anlayışı yansıtır. İnsanla doğa arasında iç içe geçen etkileşimler olduğu içindir ki ekokırımla soykırım da iç içe geçer. Bu varsayımı ete kemiğe büründürmek için ilgili yazını tarayınca ekokırım ve soykırım bağımlı derinlemesine inceleyen birkaç çalışma buldum. Burada onlardan

da yararlanacağım. Ekosoykırımı yönelmemin ikinci nedeni, mevzuatta suç kabul edilsin ya da edilmesin, ekokırımın belirli bir toplumsal bağlamda kök salmış olmasıyla ilgili. Toplumsal ilişkilerin işleyiş düzeninde ekokırım olarak ekosistemi örseleyen aktörler, kendilerini onlardan ayırdıkları belirli bir insan topluluğuna da zarar verirler. İnsanların doğayla ilişkisi belirli yapıların içinde biçimlendiği için ekosoykırımı, toplumsal, sınıfsal ve siyasal bir bağlamda inceleyeceğim.

Yerleşik Ayırıştırma

Uluslararası Ceza Mahkemesi bünyesinde, ekokırım suçunun Roma Tüzüğü'nde yer alan beşinci suç olarak içermesi kampanyası, soykırım ve ekokırım ayrımını gözetir. Öteki dört suç, soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş ve saldırı suçlarıdır. Açıktır ki, soykırımın yanına ayrı bir kategori olarak ekokırımın yerleştirilmesi istenmektedir. Benzer biçimde, Türk Ceza Kanunu'nda, metindeki başlıklarıyla, “soykırım ve insanlığa karşı suçlar” 76-78. maddelerde, ayrıca “çevreye karşı suçlar” da 181-183. maddeler de düzenlenmiştir. Türkiye'deki ekokırım kampanyası, ayrı bir ekokırım suçunun soykırım ve insanlığa karşı suçların peşi sıra yasaya girmesini önermektedir. Var olan madde başlıklarında yer alan ayırımın da açıkça ortaya koyduğu gibi, insanlarla çevre iki ayrı dünya olarak net biçimde ayrılmıştır. Yasada sayılan çevreye karşı işlenen suçlar, insanlara ve hayvanlara ağır zararlar verdiğinde cezanın artırılması, çevre ve insan-soykırım ayrımını belirsizleştirmekten çok, yasa koyucunun insana ve hayvana çevrenin öteki bileşenlerine görece daha çok değer verdiğinin belirtisidir.

Etimolojik olarak “ecocide” sözcüğü, “yuva-kırım” anlamına gelir. Yuva göndermesiyle ilgilendiğimizde, çevrenin kabaca iki ayrı ele alınışından söz edilebilir;

yuva ve yaşam dayanağı (sustenance) olarak çevre (Schnaiberg, 1980: 10-11). Ekokırımı Durdurun Vakfı'nın, Ceza Kanunuyla Çevrenin Korunması AB Direktifi'nin gözden geçirilmesine ilişkin görüş belgesinde “gezegen-sel yuvamız” terimine yer verilir (Stop Ecocide Foundation, 2022: 2). Sıkça karşılaşılan bu gibi örneklerdeki yuva olarak çevre kavrayışında, daha çok, insanların ve insan-olmayan varlıkların yuvasına çeşitli kirleticilerle zarar verilmesi ve havaya, suya, toprağa verilen bu zararın önlenmesi üzerinde durulur. Canlıların yuvasını kirleten ve cezalandırılması gereken insan eylemleri söz konusu edilir. Bu kavrayış, yuva olarak ekosistemi yıkıma uğratan ekokırım etkinlikleri ile insan topluluğunu örseleyen soykırım etkinliklerinin birbirinden ayrı düşünülmesine ortam hazırlar. Yaşam dayanağı olarak doğa ise canlıların yaşamını sürdürmesini olanaklı kılan madde koşullar bütünüdür. Yaşamı olanaklı kılan koşulları oluşturan ekosistemin yıkıma uğratılması, yaşamı o koşullara bağlı canlıların ve insan topluluğunun yok edilmesi demektir. Doğayı yaşam koşullarıyla ilişkilendiren ikinci kavrayış insan toplumu bakımından düşündüğümüzde, ekokırım ve soykırım birbirinden ayrılmış olarak değil, aslında ekosoykırım olarak gerçekleşir.

Ekokırımı Durdurun Vakfı'nın Uluslararası Uzman Paneli, ekokırımı, “**çevreye etkisi ağır ve yaygın ya da uzun süreli zarar**” ifadesiyle tanımlar (Stop Ecocide Foundation, 2021: 5). Benzer biçimde, Türkiye’de imzaya açılan yurttaşın ekokırım yasa teklifinde ekokırım suçu, “Doğal veya kültürel çevrede insan veya diğer canlıların hayatını tehlikeye atmak, doğal veya kültürel varlıklar üzerinde ağır tahribata yol açabilecek davranışlarda bulunmak yahut hukuka aykırı diğer bir fiili işlemek suretiyle **bütün bir ekosistemde kısa vadede telafisi mümkün olmayacak zarara yol açma tehlikesi**” olarak belirtilir. Çevreye etkisi böyle ağır, yaygın, telafisi güç

zarar ya da tehlike, yaşamı, geçimi, kültürü o çevreye bağlı olan insan topluluğunun da yıkıma uğraması ve giderek soykırımı sonucunu doğurur. Bu ifadelere dayandığımızda yalnızca ekokırım değil bir ekosoykırım tehlikesi var demektir. Gelgelelim, Ekokırımı Durdurun Vakfı'nın sitesinde sıralanan ekokırım örnekleri, ekosoykırım örtüşmesini belirtmez, çeşitli etkinliklerin okyanusta, ormanda, toprak, su ve havada neden olduğu kirliliklerin sonucu olan yıkımları belirtir (Stop Ecocide Foundation, tarihsiz). Verilen örnekler, ekokırımı insanlardan ayırmıştır. Kuşkusuz ekokırım, insanların zarar gördükleri yanında doğrudan insanlara zarar vermemiş olan ekolojik yıkımları da içeren bir kavram. Bununla birlikte, Amazon'da ormansızlaşma, Nijer Delta'sında petrol çıkarma, Alberta, Kanada'da katranlı kum çıkarma, Vietnam Savaşı, Bhopal, Çenobil, Fukuşima felaketleri ve iklim değişikliği gibi sitede sayılan örneklerde, ekokırım ölçeğinde yaygın ekolojik örselenmenin insan soyunu dışarda tutması olanaksızdır. Nitekim bunların bir bölümünü, aşağıda ekosoykırım örnekleri olarak göreceğiz.

Ekokırım (ecocide) soykırımdan (genocide) ayrıştırılsa da esin kaynağı soykırım kavramıdır. Bir ırkın ya da insan topluluğunun (genos) öldürülmesinden (cide), yuvanın (eco) yok edilmesi (cide) terimi türetilmiştir. Kavram tartışılmaya başlanırken bile ekokırımın soykırım birlikte anılmıştır. Arthur W. Galston, ABD'nin Vietnam Savaşı'nda yarattığı yıkımı dikkate alarak, 1970 yılında ekokırımın uluslararası bir suç olması önerisini dile getirir. Galston bir insan topluluğunun soykırıma uğratılmasında olduğu gibi çevrenin de ekokırımın kurbanı olabildiğini vurgular. Dahası, ekokırımın soykırım etkisinin olduğunu açıkça belirtir. 1972 Stockholm Çevre Konferansı'nda İsveç Başbakanı Olaf Palme de açış konuşmasında Vietnam'da yapılanları ekokırım olarak ad-

landırır. Richard A. Falk 1973 yılında, BM için, ekokırım suçu hakkında uluslararası bir sözleşme metni hazırlayıp sunar. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesi Sözleşmesi'ne (Soykırım Sözleşmesi) ekokırım suçunun eklenmesi için 1978 yılında bir başka öneri daha hazırlanır. İlginç biçimde, öneriyi yazan özel raportör, soykırım suçunun ekokırımı doğru genişletilmesinin, Sözleşme'nin etkili biçimde uygulanmasına zarar verebileceğine inanmaktadır. Yine, BM İnsan Hakları Komisyonu için 1985 yılında benzer bir çalışma daha başlatılmış, soykırım tanımının içinde ekokırım kavramının da yer alması savunulmuş ama o da sonuçsuz kalmıştır (Crook ve Short, 2014: 307-308; Stop Ecocide Foundation, 2021: 6, dipnot 3).

Bütünleştirme

Soykırım ve ekokırım ayrımını, suç ve ceza tekniği açısından ya da genel olarak hukuksal gerekçelerle savunanlar olabilir. Ne var ki, ekokırımın ayrı bir suç olarak kabul edilmesi çabaları, 1970'lerin başında başladığı halde elli yıldır olumlu bir sonuca ulaşabilmiş değil. Son yıllarda sürdürülen kampanyalar etkili olursa, ekokırımın Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yetkili olduğu suçlar arasına alınması (Roma Tüzüğü'nde değişiklik yapılması işlemleri göz önünde tutulduğunda) 2030 yılını bulabilecek bir takvime sahip. Buna karşılık ekosoykırım kavrayışı ise olası gecikmeler süresince ekokırım suçlarının hukuk düzeninde yer alan soykırım suçu çerçevesinde yargılanması için kullanışlı bir gerekçe olacaktır. Ekokırım suçları, uluslararası düzenlemelerin ve ulusal ceza yasalarının soykırım suçu bakımından sunduğu olanaklar içinde, ekosoykırım olarak dava konusu yapılabilir. Yargılama içtihadı, soykırımın ekosoykırım ola-

rak yorumlanması yoluyla genişletilebilir. Ekokırım suçuyla ilgili kampanyalar, ekosoykırım vurgusuyla ve ayrıca mahkemelere ekosoykırım başvurularıyla birlikte yürütülebilir.

Ekokırımı ve soykırımı birbirinin içine geçmiş olarak ele almanın başka bir hukuki yararı da kırımın ya da zararın kime karşı yapıldığı, suçun halka karşı mı doğaya karşı mı işlendiği konusundaki ikirciklerin ortadan kalkmasıdır. Ekosoykırım suçu, insanlara ve doğaya karşı, bir arada ve aynı anda işlenir. Böylece, insan-olmayan doğa varlıklarının tüzel kişiliğinin, doğanın haklarının ve ekokırım suçunun tanınmasına ilişkin hukuk mantığına içkin ağırdan alan, köstekleyici tutumları aşma olanağı doğar.

BM Soykırım Sözleşmesi'ne ve oradan bire bir alınan ifadelerin yer aldığı Roma Tüzüğü'ne göre, soykırım, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir insan topluluğunun kasıtlı olarak yok edilmesi, onlara fiziksel ve tinsel olarak zarar verilmesi, topluluk üyelerinin fiziksel olarak yok olmasına yol açacak biçimde yaşam koşullarının kasıtlı olarak zarara uğratılmasıdır. Öte yandan, bu tanım soykırım için yapılmış olsa da onu ekokırımdan mutlak biçimde ayırmak olanaksızdır. Soykırım Sözleşmesi'nde yer verilen fiziksel ve tinsel olarak zarar verilmesi, yaşam koşullarının zarara uğratılması ifadeleri, ekolojik ve kültürel koşulların bozulmasına göndermede bulunur. Bu koşulların bozulması, insanların birdenbire katledilmesi yanında zamana yayılan biçimde yok olmalarıyla ilgili etkinliklerin de kapsandığını gösterir. Bu vurgular, kısa sürede işlenen cinayetler, yapılan katliamlar yanında soykırımın bir süreç olarak da kabul edildiğinin işaretleridir. Soykırım sürecinde, hedefe konulan kültürel alışkanlıkların, geleneklerin, yaşam biçimlerinin, geçim olanaklarının, tinsel kavrayışların, doğayla ilişkilenme yollarının, doğada sürdürülen üretimin,

doğayla toplumun metabolik ilişkilerinin biyofiziksel zeminini oluşturan, doğadaki varlıklar ve ekosistemler de zarara uğratılır, örselenir, yok edilir. Tersinden de söylenebilir, ekosistemin yıkıma uğratılması sürecinde onun ayrılmaz parçası olan insan topluluğu da soykırıma uğrar. Bu bakımdan, ekokırım ve soykırım bir araya gelecek ekosoykırım olgusu ortaya çıkar.

Roma Tüzüğü'ne göre, soykırımdan ayrı insanlığa karşı suçlar ise herhangi bir sivil nüfusa karşı işleniyor. Daha açık bir anlatımla, sivil nüfusun ulus, etnik, ırk, din göndermeleri yok. Kendilerine karşı suç işlenen sivil insanlar, soykırımı niteleyen bu dört göndermeden tümüyle ayrılmış, yalıtılmış durumdalar! Roma Tüzüğü'ne göre, insanlığa karşı eylemler arasında “nüfusu yok etme” (extermination) suçu, besin ve ilaca erişimden yoksun bırakma gibi yaşam koşullarını kasıtlı olarak kötüleştirerek bir nüfusun bir bölümünün yok edilmesine neden olmak demektir. Yine, “nüfusun zorla yerinden edilmesi,” ayrıca “kasıtlı olarak büyük ıstıraplara ya da bedensel, zihinsel ya da fiziksel sağlığın ağır biçimde zarar görmesine neden olan benzer nitelikteki öteki insanlık dışı eylemler” insanlığa karşı suç sayılmıştır. Anılan bu eylemler, şirketlerin ve devletlerin etkinlikleriyle ekolojik koşullara ve böylece insanların yaşam koşullarına zarar vererek onların yok edilmelerine neden olması, sağlıklarına ağır biçimde zarar vermesi ya da ekokırıma neden olacak bir madencilik etkinliğine alan açmak için insanları yer değiştirmek zorunda bırakması durumlarında, doğrudan ekolojik bağlamla birlikte düşünmeye uygundur. Bu bakımdan, yine, yalnızca insanlara ve yalnızca ekosisteme verilen zararlar ayrımının özensizliğinin de kanıtıdır.

Soykırımla ekokırımı birbirinden ayırma düşüncesi, insan ve doğa, yapay ve doğal, kültür ve doğa, insana verilen zarar ve doğaya verilen zarar gibi ayrımlara da-

yanan ikici (düalist) anlayışlardan beslenir. Ama varlıkların gerçek dünyasında insan ve doğa, birbiriyle yolları kesişmeyen iki ayrı evren değildir.

Ekosoykırım tartışması, ekokırımı, soykırım olarak insanlara verilen zararlar, bir bakıma insanmerkezcilikle dolayımlemek değildir. Tersine, soykırımın insanmerkezciliğe olan yatkınlığından, ekokırımın çevremerkezciliğe olan eğiliminden uzaklaşmaktır. Önerdiğim yaklaşım gerek çevremerkezciliği gerek insanmerkezciliği terkeden, merkezsizlik ilkesine dayanır. Birini ya da öbürünü merkeze koyan anlayışlarda, diğeri çepere yerleştirilir. Biri öbürüne dışsal ve ikincil hale gelir. İkici yaklaşımların siyasal yaşamda yansıması, topluluklara odaklanan doğasız siyaset ile insanları dışarda bırakan insansız doğa siyasetidir. Oysa insan ancak doğada, doğanın sundukları sayesinde var olur, doğada olumlu ve olumsuz etkiler bırakır, üretimiyle doğaya katılır, katkıda bulunur, doğayı dönüştürürken kendisini de dönüştürür (Çoban, 2020). Soykırım ile ekokırımı mutlak biçimde ayırmak, insanın doğaya bağımlılığı, doğadan etkilenmesi ve doğayı etkilemesi olgularını görmezden gelerek insan topluluğuyla doğa varlıkları arasında kesişim olmadığını ileri sürmek olur.

Doğayı, insanlığa dışsal, insanın kirlettiği ve koruması gereken ayrı bir varlık olarak ele almak yerine, insan ve doğa arasındaki ilişkisel bütünlüğü dikkate almak gerekir. Bu bütünlük nedeniyledir ki ekokırım çoğu durumda soykırımdır. İklim krizinde en geniş örneği görüldüğü gibi, doğadaki karbon, fosfor, su döngülerine zarar verilmesi, iklim değişikliğine, ekosistemlerin örselenmesine, biyoçeşitlilik yitimine, tür kayıplarına, milyonlarca insanın yoğun sağlık sorunları yaşamasına ve ölmesine, toplulukların yaşam alanlarının ve geçim etkinliklerinin aşırı hava olaylarından zarar görmesine, insan yerleşimlerinin sular altında kalmasına yol açar.

Görülüyor ki, iklim değişikliğinin yarattığı yıkım ne yalnızca ekokırım ne de yalnızca soykırımdır, ama ekosoykırımdır. O nedenle, iklim değişikliğini yalnızca bir ekokırım örneği olarak sunmak da eksik ve kusurlu bir anlayıştır. Yeri gelmişken, iklim değişikliğinin bütün insanların sorumlu olduğu ve bütün insanları etkileyen bir sorunmuş gibi sunulmasının da bilimsel olarak yanlış olduğunu belirtmeliyim. Eğer “kırım” terminolojisiyle adlandırılacaksa, iklim değişikliği, sınıfsal bir ekosoykırımdır. Çünkü iklim değişikliğine neden olanlar sermaye sınıfları ve kapitalist devlet aygıtları olduğu gibi, iklim değişikliğinden küresel ölçekte soykırım boyutunda türlü biçimlerde etkilenen yüz milyonlar ise çeşitli ulus, ırk ve etnik kökenden emekçi sınıflar, köylü, yoksul, ezilen halk kesimleridir (Çoban, 2022). Sınıfsal ekosoykırım konusunu aşağıda ayrıca ele alacağım.

Varlıkların gerçek dünyasında insanla doğa birbirinden ayrılmadığı için savaşlar, ekosoykırım örnekleridir. ABD Vietnam Savaşı sırasında biyolojik ve kimyasal silahlar atarak ekosoykırım yapmıştır. Vietnam Savaşı’nda “Agent Orange” adı verilen otkıran (herbicide), ağaçları, otları yok eden bir silah olarak kullanılır. “Başka Vietnamlar olmasın -No more Vietnams” sloganı, başka ekokırımlar olmasın anlamına gelir (Zierler, 2011). Kuşkusuz ekokırımla, doğanın bütünsel örselenmesiyle ulaşılmak istenen amaç, Vietnam halkının direncinin kırılması, fiziksel ve tinsel bütünlüklerinin yaranlanması, yaşam koşullarının bozulması ve halkın kitlesel olarak yok edilmesidir. Gerçekten de biyolojik ve kimyasal silahlar, ormanları, flora ve faunayı kapsayan biçimde ekokırıma yol açmıştır. Aynı zamanda, gerek doğrudan Vietnam halkına zarar verdiği için gerek onların yaşamlarını sürdürmek için bağımlı oldukları ekosistemler yok olduğu için bir soykırım da yaratmıştır.

Sömürgecilerin ekokırım yaratarak yerli toplulukların kültürel ve/ya da fiziksel varoluşlarına zarar vermesi,

“ekokırımın bir soykırım yöntemi” olarak kullanılmasıdır. Damien Short’un (2016) yapıtında Filistin’de Filistinlilerin ve Sri Lanka’da Tamillerin kültürlerinin ve yerleşim yerlerinin yıkıma uğratılması, Avustralya’da yerli toplulukların toprak haklarının ve yaşam biçimlerinin enerji, maden ve benzeri yatırımlarla işgal edilmesi, Alberta, Kanada’da yerli toplulukların avcılık, balıkçılık gibi geçim araçlarının, temiz su içme haklarının, kısacası yaşam olanaklarının katranlı kum madenciliğiyle yok edilmesi olguları incelenir.

Doğrudan soykırımı amaçlayan ekokırım etkinlikleri olabileceği gibi, birincil amaç soykırım olmasa da ekokırım yaratan eylem soykırımla sonuçlanabilir. Kapitalist üretim etkinlikleri sömürgecilikle ve emperyalizmle iç içe geçerek ekosoykırımlara neden olur. Ayrıntılara girmeden, kapitalizmin bu niteliğini kısaca belirtmem gerekecek...

Ekosoykırımda Sınıfsallık

Ekokırım, genellikle insanlığın/insanların ekosisteme yaptığı bir eylem olarak anlaşılır. İnsan, insanlık toplumsal ilişkilerden, iktisadi-siyasal bağlamdan soyutlanmış bir fail olarak görülür, birey olarak failin cezalandırılması talep edilir. Böyle bir anlayış iki bakımdan sorunlu. Birincisi, insanla doğa arasında kategorik bir ayırım yapılması hatasıdır. Bu hatayı az önce ele aldım. İkinci sorun, ekokırımın sınıfsal yönünün görmezden gelinmesidir. Şimdi bunun üzerinde duracağım.

İnsan doğa ilişkisi aşkın, tarihdışı, soyut bir ilişki değildir, iktisadi, siyasal, sınıfsal, kültürel yapıları içeren toplumsal bir bağlamda biçimlenir (Çoban, 2020).

Ekokırım da belirli bir bağlamda ortaya çıkar, o nedenle yanlışlıkla olan, rastgele, eğreti, ayrıksı bir durum değildir. Ekokırım, ekolojik olarak vurdumduymaz bir-

kaç şirket ve devlet görevlisinin kasıtlı ya da kusurlu olarak mevzuata aykırı eylemine indirgenemez, kolektif olarak, sürekli ve öngörülebilir biçimde gerçekleşir. Ekokırımın içinde olduğu bağlamın özellikleri, sermaye birikimi; emek sömürüsü; sömürgecilik; emperyalizm; savaşlar, iç çatışmalar, silahlanma, nükleer silah denemeleri; arazi, orman, kıyı, mera olarak doğa varlıklarının sermayeye tahsis edilmesi; doğanın metalaştırılması ve ticarileştirilmesi; madencilik, enerji, inşaat, kerestecilik, endüstriyel tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi alanlarda sermaye birikimi doğadan elde edilen varlıklara doğrudan bağlı olduğu için doğa varlıklarının kapitalist yağmasının kesintisiz sürmesi; kâra dayalı iktisadi etkinliklerde geride bırakılan hava, su, toprak kirliliğinin yol açtığı yıkım; üretim etkinliklerinde oluşan sera gazlarının uzun süreli yıkıcı etkileri; gerek üretim gerek kimyasal, plastik, sanayi vb. atıklar bakımından önleme-koruma-denetim önlemlerinin oluşturulmaması ve sermayenin çıkarı kollanarak var olan önlemlerin göz ardı edilmesidir. Bu özellikler, kapitalizmde sermaye sınıflarının etkinliklerinin bilinçli olarak doğayı talan ederek, yok ederek, yıkıma uğratarak, örseleyerek, zehirleyerek, kirleterek gerçekleştirildiğini gösterir. Demek ki, kapitalist birikim süreçlerinde ekokırım yapısalıdır. O süreçlerin kolaylaştırıcısı da kapitalist devlettir. Devlet, madenleri ve her çeşit doğa varlıklarını sermayenin kullanımına sunarak, orada yerleşik insanların doğayla ilişkilerini kopararak ya da onları tümüyle yerlerinden ederek, sermaye etkinliklerinin denetimlerini yapmayarak, doğayı yıkıma uğratanları cezasız bırakarak, dahası, fosil yakıtlar, enerji üretimi, madencilik gibi pek çok yıkıcı sektörde mali destekler, yatırım katkısı, alım garantisi, vergi kolaylığı, vergi iadesi, vergi indirimi, vergi istisnası, vergi muafiyeti, vergi affı, sigorta primi desteği, personel desteği, enerji desteği, arazi bağışı, acele kamulaştırma

gibi türlü özendiricilerle sermayeyi destekleyerek ekokırımın aktörü ve işbirlikçisidir.

Gerçekten de ekosoykırım, kapitalizmin işleyişinden ayrı düşünülemez. Birincisi, iktisadi ilişkilere paralel uygulanan zora dayalı biçimde doğanın yağmalanması ve çitlenmesi, toplulukları geçim araçları olan topraklardan yoksun bırakır. Doğanın sermaye tarafından ele geçirilmesiyle birlikte endüstriyel tarım, madencilik, öteki ekolojik olarak yıkıcı sanayi etkinlikleri gerçekleştirilir. Sömürgecilik rejimlerinde toplulukların yurtsuzlaştırılması daha da belirgindir. Yerli toplulukların yararlandıkları topraklar, özel mülkiyet rejimleri, mahkemeler, devletin şiddet kullanma tekeli kullanılarak kapitalist denetim altına alınır. Zora dayalı ilkel birikim biçimleri, günümüzde de sürmektedir. Madalyonun öbür yüzünde geçim araçlarından ve yurtlarından yoksun kılınan, proleterleşen nüfusun ucuz emek gücünün sömürülmesidir. Ama sömürgeciliğin egemen olduğu koşullarda böyle bir sermaye ilişkisinden daha çok piyasaya işçi olarak çıkan yurttaşın değil sömürge-uyruğun varlığına işaret eden sömürge ilişkisi geçerlidir. Ekosoykırımın kapitalizmde ikinci yapısal etmeni, metalaştırma sürecinde doğanın ağır biçimde zarar görmesidir. Ekolojik nitelikler ve biyolojik çeşitlilik, doğanın metalar olarak basitleştirilmesi, parçalara ayrılması, türdeşleştirilmesi nedeniyle değişim değeri soyutlamasında anlamını yitirirler, kaybolurlar. Bu demektir ki, kapitalist meta üretiminde, doğayla, ekolojik varlıklarla, biyolojik çeşitlilikle olan bağlar, ekolojik bütünlüğe verilen zararlar dikkate alınmaz. Bu anti-ekolojik özelliklere sahip kapitalizmin ticarileştirme, metalaştırma, piyasalaştırma ve değişim değeri üretimi olarak doğa talanı, doğayla biyofiziksel, kültürel, bütünsel ilişkiler içindeki yerel topluluklar için ekokırım ve soykırım etkisi yaratır (Crook ve Short, 2022: 58-63; Doğanın metalaştırılması ve yarattı-

ğı sosyo-ekolojik yıkım konusunda ayrıca bkz. Çoban, 2018).

Çeşitli ülke örnekleri, kapitalizmin ekosoykırım yaratan niteliğini gözler önüne sermektedir:

Sudan'da endüstriyel tarım, su kaynaklarının sömürülmesi ve petrol çıkarma örneklerinde gözlenen soykırım pratikleri, yeni-sömürgecilikle ve kapitalizmle yoğrulmuş, ırksallaştırılmış ve sınıfsal "kalkınma"nın yol açtığı ekolojik yıkımla iç içe geçmiştir (Wise, 2022).

Nijerya'da kapitalist üretim koşullarında devletle şirket arasındaki etkileşim, petrol üretiminde kârı artırma amacıyla doğa yağmasına, sömürüye ve şiddete yol açarak Ogani halkının ekosoykırımını sonuçlandırmıştır (Lynch, Fegadel ve Long, 2022).

Endonezya'da Batı Papua bölgesindeki yerli halk, geçimsel ve kültürel ilişkiler kurduğu ormanlık arazilerin ve toprakların sömürgecilik ve kapitalizm bağlamında devlet-şirket işbirliğinde besin ve enerji üretim alanlarına dönüştürülmesi nedeniyle ekolojik kaynaklı, "ağır çekim" gelişen soykırıma maruz bırakılmıştır (McDonnell, 2022).

Irak'ta, 1990'larda Saddam Hüseyin döneminde, Bataklık Araplarına karşı bir kontrgerilla programı olarak bataklık alanların kurutulmasına başlanmış, daha sonra hidroelektrik santral, petrol çıkarma projeleri ve doğa koruma uygulamaları bataklık alanların bozulmasını daha da kötüleştirmiştir. Bu nedenle, izleyen yıllarda geri dönen Bataklık Arapları bölgede yaşayamaz hale gelmiş, bataklık kültürüne yabancılaşmış, ekokırımla soykırım örtüşmüştür (Priestley, 2022).

Brezilya Amazonunda, sömürge mantığını koruyarak öteden beri sürdürülen madencilik, arazi açma, tarımsal üretim ve altyapı projeleri; ormansızlaşma, yerli halkların emeğinin sömürülmesi, alışık oldukları yaşam koşullarının ortadan kaldırılması, yerlerinden yurtların-

dan edilmesi ya da topluluk olarak yok edilmesi sonucunu doğurmuş, benzer olgu Bolsonaro döneminde de sürmüş, böylece geniş alanlara yayılmış ekokırım Amazon halklarının soykırımı eşlik etmiştir (Urzedo ve Chatterjee, 2022).

Başka bir örnek Kanada'dan verilebilir. New Brunswick elektrik iletim hattı şirketi, hat boyunca ağaçların büyümemesi ve yok edilmesi için güçlü bir zehir, bir otkıran (herbicide) olan glyphosate'ı havadan püskürtür. Dünya Sağlık Örgütü 2015 yılında bu otkıranın kansere neden olma olasılığının bulunduğunu duyurmuştu. Bölgede yaşayan yerli topluluk, hattın geçtiği yerlerde besin olarak ve tıbbi amaçlar için kabuklu ve kabuksuz meyveleri, otları, bitki köklerini topladıklarını, dolayısıyla kimyasal zehir uygulamasından yoğun biçimde etkilendiklerini belirtir. Yerli halka göre, şirketin hem flora ve fauna hem de topluluk için zarar veren glyphosate kullanması, onların sözcükleriyle bir ekosoykırım girişimidir ve ivedilikle engellenmelidir. Değilse beslenme, tıbbi sağlık ve yaşam biçimi boyutları olan bir kültür de yok olacaktır (Donovan, 2022).

Kapitalist doğa koruma programları da ekosoykırım yaratır. Kenya'da Sengwer topluluğunun kültürel ve biyolojik varlıklarının dayandığı çevre, doğa koruma programıyla ağır zarara uğratılmıştır. Dünya Bankası'nın 2007-2020 yılları arasında ve daha sonra da AB'nin sunduğu "orman koruma" fonlarıyla beslenen Kenya Orman İdaresi, ormandan yararlanan Sengwer topluluklarını, yasadışı yerleşim, kerestecilik, sığır yetiştiriciliği, kaçak avcılık gerekçeleriyle orman ekosistemini örselemekle suçlar, anayasal haklarına karşın, kültürel varlıklarını, yaşamlarını ve geçimlerini sürdürdükleri ata topraklarından çıkarır. O alanlarda ekosistemin parasal değeri, çoklu gelir elde etme modeli vb. piyasalaştırılmış doğa modeli uygular. Böylece, ekosistem sermayeleştiri-

lerek yıkıma uğratılırken yerli nüfus da zorla yurtdan atılmış, geçim olanaklarından ve doğayla kurduğu kültürel ilişkilerden koparılmıştır (Crook ve Short, 2022: 47-54).

Örnekler, ekosoykırımları şirketlerin ve devletlerin, genellikle de birlikte, işbirliği içinde yaptıklarını göstermektedir. Ekosoykırımın bireysel failleri de böyle bir iktisadi ve siyasal bağlamda, onun koşulları içinde eyleme geçerler. Her ülkede ekosoykırımın failleri, sermaye sınıflarına ve onların çıkarlarını gerçekleştiren kapitalist devletin siyasal ve yönetsel karar alma ve uygulama yetkisine sahip kesimlerine mensuptur. Örneğin failler, maden, enerji santrali, kimya tesisi gibi şirketlerin patronları, o şirketlerin karar almaya yetkili yöneticileri, kredi vb. ilişkiler içindeki mali sermaye kuruluşlarının sermayedarları ve üst düzey yöneticileri, karar alan ve uygulayan hükümet üyesi politikacılar, bürokratlar, sömürge yöneticileri, askeri bürokrasinin üst düzey komutanları arasından çıkar. Ekosoykırımın failleri arasında emekçi sınıflardan kimseyi bulamazsınız. Ama ekosoykırımın kurbanları, her zaman emekçiler, ezilen toplum kesimleri, sömürge halklar ve kuşkusuz insan olmayan doğa varlıklarıdır. Failler ve etkilenenler dikkate alındığında ekosoykırım tartışmasız biçimde sınıfsal bir olgudur.

Buna karşılık gerek Soykırım Sözleşmesi'nde ve Roma Tüzüğü'nde gerek Türk Ceza Kanunu'nda soykırım ve insanlığa karşı suçlar bakımından sınıfsal bir nitelikten hiç söz edilmez. Bu suçlar bakımından ulus, ırk, etnik köken, din, toplumsal cinsiyet, kültür, siyasal düşünce güdülerinden söz edilir, ama sınıf sözcüğüne yer verilmaz. Ne de soykırımdan esinlenerek önerilen ekokırım suçu bakımından sınıfsal bir gönderme söz konusudur. Kapitalizmde egemen sınıf olan burjuvazinin, işçi, köylü ve doğaya karşı ekosoykırım eylemlerinin sınıfsal gerekçesinin gizli tutulmasının bundan açık bir kanıtı olamazdı herhalde.

Soykırımın ulusal, etnik, ırksal ve dinsel bir topluluğun bir bölümünü ya da tümünü yok etmeye yönelik eylemler olarak tanımlandığını yazının başında belirtmiştim. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi devletinin Yahudilere yönelik soykırımı, savaş sonrasında Soykırım Sözleşmesi'nin ortaya çıkmasındaki en önemli belirleyicidir. Ne var ki, sömürgeciliğin hüküm sürdüğü yerlerde yapılan soykırımla herhangi bir ilişki kurmaktan uzak durulmuştur. Her ne kadar Sözleşme'deki o tanımda topluluğun niteliği ulus, etnik köken, ırk, din öğelerine bağlanmış olsa da tarihteki ve günümüzdeki soykırım eylemlerinde ekonomi politik nedenler ya çoğunlukla altta yatan belirleyicidir ya da anılan niteliklerle sıkı ilişki içindedir. Bir başka deyişle, soykırımın, ekonomi politik bağlamını görmezden gelen, ceza hukukundaki dar tanımına sıkışmak zorunda değiliz. Nitekim, sömürgeci devletlerin dünyanın çeşitli yerlerinde çoğunlukla ekonomi politik nedenlerle halklara, kabilelere, kültürel topluluklara yönelik eylemleri, ilgili yazında soykırım olarak adlandırılmaktadır. Yine, ekokırımın soykırıma yol açtığını vurgulayan yaklaşımlar ve ekosoykırım tartışmaları da soykırımın çerçevesini genişletmiştir.

Soykırım tanımının içine sınıf nitelemesinin de sokulabileceğini, sınıfsal olarak da soykırım yapılabileceğini ileri sürüyorum. Nasıl ki bir topluluk için ulus, ırk, etnik köken, din ortak nitelikler olarak kabul ediliyorsa sınıfsal bağ, bir sınıfın üyesi olmak da ortak nitelik oluşurur. **Sınıfsal ekosoykırım**, devletle işbirliği içindeki sermaye sınıfının, başka sınıfın mensuplarını iş cinayetlerine maruz bırakma, sanayi ve tarımsal kimyasallarla zehirleme, sakat bırakma, fiziksel ve ruhsal sağlığını tehlikeye atma, kentsel, kırsal, biyofiziksel, ekolojik yaşam koşullarını bozma, altsoyunda genetik etkileri olan kanser vb. uzun dönemli hastalıklara yol açma, üreme sağlığını bozarak çocuk sahibi olamama koşullarında çalış-

tırma, sömürme, emeğine ve geçim araçlarına el koyarak doğayla ilişkilennmelerine engel olma ve sermaye etkinlikleri için ormana, meraya, tarlaya, zeytinliğe, akarsuya, kıyıya el koyarak öbür sınıf ve katmanları yerinden yurdundan etme yoluyla kitleler halinde kırma uğratmasıdır. Sınıfsal ekosoykırım, failin burjuvaziye mensup olduğunu ve kurbanların işçi sınıfına ve köylü katmanına mensup olduklarını ifade eder. Bir madenin doğaya verdiği zarara ekokırım diyorsak işçilere, köylülere, yerel topluluklara verdiği bedensel, ruhsal, kültürel zarara da soykırım diyebiliriz. Böylece, aynı etkinliğin, diyelim madenciliğin yarattığı hem ekolojik hem sınıfsal yıkım da ekosoykırım olarak adlandırılabilir. Emekçi ve köylü toplulukların kökünün kazınamayacak ölçüde çok olması, onlara soykırım ölçüsünde kitlesel olarak, kasıtlı biçimde ya da olası kasıtlı zarar verilmekte olduğu gerçeğini değiştirmez.

Emekçiler meta üretimi sürecinde kendine, emeğine, ürününe, kendi türüne ve doğaya yabancılaşırlar, insan olmaktan çıkarlar. Emekçilerin bu boyutlarda, yoğunlukta ve kitlesellikte yabancılaşmaları, ekokırımla iç içe geçmiş bir soykırımdır. Sermayenin emek ve doğayla olan yıkıcı ilişkisi, iç içe geçmiş yıkım olarak sınıfsal ekosoykırımın oluşmasına neden olur. Sermaye hem emekçiyi hem doğayı yıkıma uğratar. Doğa yıkımını ekokırım, ormankırım, merakırım, dağkırım, kıykırım, kuşkırım, denizkırım, emekçi yıkımını işçikırım, madencikırım, memurkırım, sağlıkçıkırım, köylülere yapılanı köylükırım, göçerlerinkini göçerkırım ve benzeri yapay ayrımlarla ayırmak yerine, hepsini ekosoykırım olarak adlandırabiliriz. Belirli bir sınıfa ait olmasıyla, kültürüyle, bağımlı olduğu doğayla, doğaya yönelik inançlarıyla, yaşam tarzıyla var olan emekçileri; emeğine, kendine, doğaya, insanlığa yabancılaştıran, böylece onları insan soyundan, insanlıktan çıkaran kırım, bir soykırımdır.

Sermaye düzeninde doğanın kırımını, sömürülen, ezilen, tahakküm altına alınan emekçi, ezilen toplulukların kırımını ve bu iki yıkımın birbiriyle iç içe geçmiş olmasını bildiren bir kavram olarak ekosoykırım, uygun bir adlandırma olur.

Türkiye’den Örnekler

Türkiye’de son yirmi yılda iş cinayetlerinde otuz binin çok üzerinde işçi yaşamını kaybetti. 2022 yılında en çok iş cinayeti, inşaat, tarım, taşımacılık işkollarında görüldü. Madencilikte Karadon, Elbistan, Kozlu, Soma, Ermenek, Şırnak ve Amasra’da unutulmayacak katliamlar oldu (ISIG Meclisi, 2023). Dahası, işyerlerinde uzun yıllar boyunca sürekli maruz kalınan ekolojik sorunların yol açtığı hastalıklar, kanserler, ölümler söz konusudur. Dünyada işyerlerindeki sağlıksız koşullar, her yıl üç milyona yakın işçinin ölümüne yol açar. Bundan başka, her yıl iki buçuk milyona yakın işçi de “meslek hastalıkları” nedeniyle beklenenden daha erken yaşta yaşamını yitirir. Çalışma koşullarının yol açtığı bu hastalıkların yaklaşık üçte ikisi kanser hastalığıdır. İşçiler bilinen iki yüzün üzerinde kanser yapıcı maddelerin çoğuna, çalışırken maruz kalırlar. Kanser yapan zehirli kimyasallar kadın işçilerin üreme sağlığını bozar, çocuk sahibi olmalarına engel oluşturur, embriyonun gelişimini ağır biçimde zarara uğratar. İşyerlerindeki koşullar işçilerin yaşamına mâl olduğu gibi üremelerini de engellemektedir (UNHRC, 2018: 3-4). Anımsatmak gerekirse, Soykırım Sözleşmesi’nde, insan topluluğunun üyelerinin öldürülmesi, bedensel ve zihinsel zarar verilmesi, fiziksel varlığını yok edecek yaşam koşullarına maruz bırakılması, üremelerinin engellenmesi, soykırım fiilleri arasında sayılmaktadır. İşçinin, köylünün bedeninden geçerek doğaya salınan her türlü zararlı madde, kimyasallar, tarım

zehirleri, işyerlerinin yakınındaki mahallelerde yaşayan işçileri, köylüleri yaşam alanlarında da etkilemeyi sürdürür. Bedenlerde oluşturduğuna benzer zararları doğa varlıkları ve ekosistem üzerinde de yaratır. Bu bakımdan, işçikırım ile ekokırım iç içe geçer.

Mersin'in Aydincık ilçesinde doksan altı hektarlık alana yayılan bir kalker ocağı şirketi, konar-göçer bir topluluk olan Sarıkeçililerin altı ay boyunca yurt tuttukları bölgede madencilik yapmaktadır. Geniş bir bölgedeki madencilik, ekosistemi yok etmektedir. Hayvanların otladıkları yerlerde dinamitler patlatılır, toprağın altı üstüne getirilir. Yörükler, madencilik etkinliği yüzünden hayvanları satmak zorunda kaldıklarını ve konar-göçerliğin olanaksız duruma geldiğini belirtirler. Onlara göre, kalker madeni, ağacı kutsal sayan, kendi kendine yetebilen bir topluluk olan Sarıkeçililerin kültürlerinin, dolayısıyla da topluluğun yok olmasıdır. Bir Sarıkeçilinin “o dinamitleri bizim kalbimize koyuyorlar” sözüyle belirttiği de böyle bir yok edilmedir (Çaklı, 2023). Demek ki, Sarıkeçililerin kış yurduna yerleşen kalker ocağı, göçebe yaşam tarzını, göçerleri, koyunları ve ekosistemi yok eden bir ekosoykırım eylemidir.

Muğla'nın Milas ilçesindeki İkizköy, Amazon'da bir kabile olsaydı ekosoykırım başlığıyla bilimsel bir araştırmaya konu olabilirdi. Yaşamları, kapitalist gelişme adına madencilikle tehlikeye atılan kişilerin bir kabilenin üyeleri olmaması, o yaşamları daha önemsiz yapmaz. İkizköylülerin yaşam tarzının, doğayla ilişkilene biçimlerinin, kültürünün paramparça edilmesi, ayrıca geçim yollarının ortadan kalkmasının insanların bir arada yaşarmalarını sona erdirmesi nedeniyle bir yerel topluluğun yok olma tehlikesi söz konusudur. Köylü topluluğu daha önce yaşadıkları Işıkdere'den zorla yerlerinden edilerek, şimdiki yaşam koşulları da kömür maden alanının genişletilmesiyle tehdit edilerek, tarımsal üretime verilen zararlarla geçim araçları yok edilerek, ma-

denin ve termik santralin yarattığı hava kirliliğiyle yavaş yavaş zehirlenerek bir soykırımla karşı karşıyalar. Engel olunmazsa kömür madeninin yutacağı Akbelen ormanı, içindeki bütün canlılarla birlikte yok edilerek, su varlığı zehirlenerek, termik santralden karbondioksit salımları ve kömür madenciliğiyle iklim krizine geniş ölçekli katkıda bulunarak doğaya karşı da ekokırım yapılmaktadır. İki olgu, aynı ve tek bir sürecin birbirinden ayrılamaz parçaları halinde gerçekleşmektedir (bkz. İkizköy Direniyor internet sayfası).

İkizköylülerin durumunda olduğu gibi, madenciliğin yarattığı benzer bir ekosoykırım Almanya’da yıllardır sürüyor. Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde 1970’lerden bu yana süren linyit kömürü madenciliği, bugüne değin 3000’den çok köyü haritadan sildi, 100 binin üzerinde insan göç etmek zorunda bırakıldı, yerinden yurdundan edildi, maden bölgesindeki ormanların neredeyse tamamı yok edildi. Nazi Dönemi’nden kalan bir yasanın kömürden elektrik üretilmesine “stratejik askeri statü” vermesi ve 1980’de yasaya yapılan eklemeye “kamu yararı” gerektirdiğinde özel mülklerin kömür şirketlerine zorunlu olarak terk edilmesi kuralı sayesinde, devletin el koyduğu arazilerde maden şirketi, orman ve köy diye ayırmadan bölgeyi yaşanmaz hale getirdi (Dunlap, 2022: 185-186). Yıllardır madene karşı çıkan göstericiler, en son Lützerath’taki köyün yok edilmemesi için iki yüz gün süren direniş ve nöbet eylemleri yaptılar (Başcan, 2023).

Bir başka örnek Şırnak’taki orman kıyımıdır. Bu olgunun da iki önemli yönü var. İlk yönü, Türkiye’de hukuk, izin, ihale, denetim ve benzeri dizginlerinden boşanmış vahşi bir sermaye birikimiyle, ikincisi de orada yaşayan Kürt halkıyla ilgili...

Türkiye’de orman kesimi yirmi yıl öncesine göre yaklaşık üç kat artmış durumda. Ormanda canlı dikili

ağaçlar da odun üretimi için bir süredir ihalelerle şirketlere satılıyor (Kömürlü vd., 2022: 56-70). Orman ekosistemleri yalnızca orman arazisinde yapılan sanayi etkinlikleri nedeniyle ekokırma uğratılmıyor, odun, kereste elde etmek için de yok ediliyorlar. Demek ki, sermaye sınıfları üretim, turizm, inşaat, metalaştırma, ticarileştirme etkinlikleri için, yani sınıfsal güdülerle orman arazilerine, ağaçlara, orman ekosistemindeki çeşitli canlı türlere saldırırlar. Çeşitli haber ve görüşlerde Şırnak'ta kesilen ağaçların tırlarla odun olarak çeşitli illere taşınarak satıldığı belirtilmektedir (Şırnak Barosu Başkanlığı..., 2022; "Cudi'de Ağaç...", 2022; "Dersim'de Cudi Yürüyüşü'ne...", 2022; "Mezopotamya Ekoloji...", 2022; Balı, 2022; Durgut, 2022).

Şırnak'ta günde 1000-1200 ton kesilmiş ağacın satıldığı bir kazanç kapısı açılmıştır. İki yılda 500 bin ton kesim yapıldığı tahmin ediliyor. Bunun yanında, ormansızlaştırmanın kolayca madencilik yapılması amacıyla hizmet ettiğine de işaret edilmektedir. Arazi, orman yangınları ve ağaç kesimleri sonrasında maden şirketlerinin eline geçtiğinde halk için bir yurt olmaktan kesin olarak çıkar (Dilsiz ve Özdemir, 2022).

Geniş orman alanlarının yok olması yerel iklim değişikliği, kuraklık, su varlıklarının azalması gibi sosyo-ekolojik sorunları, bu sorunlar da zaten zor koşullarda sürdürülen geçimlik meyve bahçelerinin, dere balıkçılığının, tarım ve hayvancılık etkinliklerinin olanaksız hale gelmesini beraberinde getirir. Meşe ormanı yok edildiğinde meşe palamutundan kışlık hayvan yemi yapılarak sürdürülen hayvancılık zarar görür. Köylüler ve ormanlardan yararlanan yoksul topluluklar, yaşamları ve geçimleri yok edilen orman ekosistemine bağlı olduğu için yerinden, yurdundan olurlar, göç etmek zorunda kalırlar, ormanla, toprakla, yurtla ilişkilerin biçimlendirdiği yerel kültür de yok olur. İlgili yazında daha önce

değindiğim farklı ülkelerdeki araştırma sonuçlarıyla olan benzerlik, açık biçimde görülebiliyor. Kapitalizmin ve devlet iktidarının sağlamlaştırılması, doğanın ele geçirilmesi ve böylece de yaşamı doğaya bağlı halkın kontrolünün sağlanmasıyla mümkün olur.

Şırnak Orman İşletme Müdürlüğü (2021), personelin denetiminde yapılan ağaç kesimini, “rehabilitasyon, tıraşlama, seyreltme, gençleştirme çalışmaları” ve “güvenliğin sağlanması” gerekçesiyle savunur. Kesimlerin askeriyele kararıyla, çoğunlukla korucuların gözetiminde yapıldığına ilişkin iddialar sıkça dile getirilmektedir (Balı, 2022). Bununla birlikte, pek çok açıklamada, “güvenlik” gerekçesi de ileri sürölerek yapılan yoğun ağaç kesimiyle, ekosistemle birlikte halkın yaşam koşullarının yok edildiğı vurgulanır. Şırnak’taki orman kıyımının, sermaye birikimiyle ilgili sınıfsal yönü yanında Kürt halkıyla ilgili, ikinci yönüne işaret eden haber, görüş ve söyleşilerden kimi alıntılar şunlar:

Kazdağları direnişinden Melis Tantan: “Yapılan saldırılar sadece orada bulunan doğaya değil; kültüre, günlük yaşantıya, tarihe yönelik gerçekleşiyor” (“Kürt Coğrafyasında...,” 2022).

Ekoloji Derneğı üyesi Zeki Kanay: “Eskiden yakarlardı ama şimdi ağaçları kesip, yaşam alanı bırakmayıp, insanları göçe zorluyorlar... Ağaçları kesip, sonra maddencilere yol açıyorlar... Bazı rantçılar, işgalciler ve kapitalistler buradaki savaştan çıkar sağlıyor. İnsanları, hayvanları ve doğayı katleden bu savaşa karşıyız” (Akdağ ve Altıntaş, 2023).

Bitlis milletvekili Mahmut Celadet Gaydalı, ormanların kesilmesini “Para ve Kürtlerin yok edilmesi için her şey yapıyor” görüşüyle açıklar (“Bakanlıktan Ağaç...,” 2022).

HDP Ekoloji Komisyonu’ndan Naci Sönmez: “Güvenlik” gerekçesiyle devlet ve iktidar “ağaçları keserek

adeta yeni bir insansızlaştırma politikası gerçekleştirmeye çalışıyor” (“Cudi Yürüyüşüne...,” 2022).

Şırnak Baro Başkanı Rojhat Dilsiz, yedi aylık kısa bir sürede orman varlığında yüzde sekiz kayıp saptadıklarını, orman talanının sürmesi durumunda halkın yaşam alanının kalmayacağını belirtir (“Şırnak Barosu...,” 2022).

Şırnak'taki CHP, DEVA Partisi, Gelecek Partisi, HDP, dernek, sendika, meslek odaları temsilcilerinin katıldıkları ortak açıklamada doğanın ve insanın yitimi arasındaki ilişki vurgulanır: “Ağaç kesimlerinin aynı hızda devam etmesi durumunda yakın zamanda orman alanlarının kurak bölgelere dönüşeceği ve bölgemizin çoraklaşacağı tartışmasıdır. Orman alanlarında yapılan bu tahribatin sonucunda ayrıca endemik bitki çeşitliliği yok olmakta ve bu alanlarda yaşayan hayvanların yaşam alanları kaybolmaktadır. Anayasa ve yasalara aykırı bu durum devam ederse korkarız ki son dönemlerde yaşanan doğa katliamı bırakın sağlıklı bir çevrede yaşayabilmemizi, bölgemizde asgari bir insanın yaşamını devam ettirebileceği bir ortamın kalmayacağını gözlemlemekteyiz” (Balı, 2022).

Parti, kadın ve ekoloji örgütlenmelerinin temsilcilerinin ortak basın toplantısında, Şırnak'ta ormanların yok edilmesine karşı düzenlenen Cudi Yürüyüşüne çağrı yapılırken, şu görüşlere yer verilir: “Bizler tarihine, kültürüne, değerlerine, doğaya sahip çıkanlar olarak; bir yaşamın son bulmaması adına 17 Eylül'de Cizre'de buluşuyoruz. Ekoloji; toplumuyla, ormanıyla, havasıyla, suyuyla vardır. Toplumsal hakikatimizle sesimizi yükseltiyoruz; gençler, kadınlar, sivil toplum örgütleri, partiler, dernekler, sendikalar, odalarla birlikte ve toplumun her kesimini ve bir bütün olarak Türkiye ve Kürdistan halkları olarak ‘talana ve soykırıma karşı özgürlük’ diyerek, Cudi'ye yürümek üzere Cizre'ye davet ediyoruz” (Kara, 2022; “Mezopotamya Ekoloji...,” 2022).

Görölüyor ki, sorun, yalnızca orman ekosisteminin yok olmasıyla sınırlı değildir, ağaçlarla birlikte halkın geçim yollarının, költürünün, orman varlığıyla eşleşen yurdunun, coğrafyasının, hafızasının, tarihinin yıkıma uğraması sorunudur.

Son olarak, İliç’teki altın madeninin yarattığı yıkımı ele alabiliriz. Erzincan’ın İliç ilçesinde faaliyet gösteren Çöpler Altın Madeni’nde 21 Haziran 2022 tarihinde borular patlamış, onlarca ton siyanürlü su toprağı ve Fırat Nehri’ne karışmıştı. Bunun üzerine Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde hem insanlığa karşı suç hem de (henüz mahkemenin yetki alanında olmasa da) ekokırım suçu işlendiğı ileri sürölerek bir başvuruda bulunuldu. İklim Adaleti Koalisyonu’nun Birinci Uluslararası Ekokırım Konferansı Sonuç Bildirgesi’nde (İstanbul, 3-4 Kasım 2022), “Erzincan İliç’teki altın madeninin varlığı ve en son siyanür sızıntısıyla verdiğı zararların Fırat’ın Basra Körfezi’ne kadar uzanması, sadece yöre halkına değil, tüm Ortadoğı halklarına karşı işlenmiş bir ekokırım suçudur” denilmektedir. Başka bir anlatımla, ekosisteme verilen zarar bakımından bir ekokırım yanında, gerek siyanür kirliliğinin sağık etkileri gerek yaşamları doğaya bağı olduğu için oluşan ekokırım dolayısıyla hem yöre halkının hem de Orta Doğı halklarının zarar gördüğü bir yıkımdır. Bu şiddette ve yaygınlıkta bir yıkım öncelikle madende çalışan işçiler bakımından da yoğun etkiler doğurur. Nitekim, siyanürlü suyun temizlenmesi çalışması işçilere yaptırılarak sağıkları tehlikeye atılmıştır (“Erzincan İliç’teki...” 2022).

Kaldı ki, kaza dışında da maden ve siyanür atık havuzu, ekosisteme, işçilere ve bölge halkına karşı ağır ve yaygın tehlike oluşturur. İşletmede 2010 yılı Aralık ayından beri siyanürlü altın madenciliğı yapılmaktadır. Madende çalışan işçiler siyanür yanında sodyum siyanür, nitrik asit, bakır sülfat, sodyum hidrosülfid gibi pek çok

tehlikeli maddeye de maruz kalıyorlar. Gerçekten de Türk Toraks Derneği'nin maden hakkında oluşturduğu bir raporda “tesiste kullanılacak maddelerin hemen hepsinin insan sağlığı ve ekolojik yaşam açısından riskli olduğu” bunların bir kısmının kanserojen madde olduğu vurgulanmıştır. Türk Tabipleri Birliği'nin raporunda da madende arama, sıyırma, patlatma, öğütme, siyanürleme, atıkların depolanması aşamalarını içeren etkinliklerin insan sağlığına, doğaya, biyolojik çeşitliliğe, tatlı su varlığına tehdit oluşturduğu belirtilmiştir (“İliç'teki Siyanür...,” 2022).

TMMOB'un yaptığı değerlendirmede, “sömürge altın madenlerinin derhal kapatılması” talep edilirken, madenin doğa ve halk üzerinde eşzamanlı yarattığı yıkımlar özetlenir: “Çöpler Kompleks Madeni projesi faaliyette bulunduğu ilk günden bu yana orman alanlarının, mera alanlarının ve tarım topraklarının yok olmasına neden olmaktadır. Proje, yeraltı su kaynaklarının ve yeraltı sularının besleme alanını oluşturduğu Fırat Nehri'nin, bu bakımdan nehrin yayılım alanlarının, bölgedeki tarımsal üretimin ve hayvancılığın, neticeten bölgedeki ekolojik dengenin ve bir bütün olarak canlı yaşamı ile çevresel değerlerin telafisi imkansız zararlara, çok ağır tahribata uğramasına neden olmuştur.... Yürütülen madencilik faaliyeti, üretim faaliyeti değil bir sömürü faaliyetidir; madenlerimizi olduğu gibi, doğamızı ve halkımızı da sömürmektedir” (“TMMOB: İliç'te...,” 2022).

Halkın yaşamını sürdürmesini sağlayan geçim araçları maden nedeniyle zarar görmüş, tarım ve hayvancılık yapılamaz hale gelmiş, arı popülasyonu da azalmıştır. Bölgede yaşayanlar, siyanür boruları patlamadan önce, olağan döneminde madeni ve siyanür havuzunun yarattığı etkiyi, “İkinci Çernobil” (“Türkiye'nin Çernobil'i”) olarak nitelendirirler (Yılmaz, 2022; Temel, 2022).

Yukarıda belirlemeye çalıştığım çerçeveye uyumlu olan tüm bu örnekler, doğanın ve belirli insan topluluklarının aynı anda, uzun süreli, ağır ve yaygın biçimde zarar gördüğü ekosoykırım örnekolojileri olarak, daha ayrıntılı bilimsel araştırmalarla daha derinlikli biçimde tartışılabilir.

Ekokırım mı ekosoykırım mı tartışması, ekoloji mücadelesi bakımından çeşitli olasılıklara açıktır. Ekosisteme verilen zarar, ekokırım olarak insanlardan ayrılmış olarak ele alındığında, mücadele, doğanın insanlardan bağımsız olarak, dahası insanlığa karşı saflığının, temizliğinin, yabanılığının korunması mücadelesine dönüşecektir. Buna karşılık, değindiğim örneklerde ekoloji mücadeleleri bu eğilimin tersine hareket ediyorlar; hem ormanıyla, deresiyle, arısıyla çeşitli doğa varlıklarının hem de koyunlarının, geçim araçlarının ve nihayet insanlar olarak kendi varlıklarının, halkın yok edilmesine engel olmak için direniyorlar. Söz konusu yıkım, ekokırımın ibaret olsaydı bunun mücadelesi de ekokırım karşıtı direniş olarak gelişecekti. Oysa ondan ibaret değildir. Bu bakımdan ekoloji mücadelelerinin doğa-insan bütünlüğünü gözetken talepleri de ekokırımın yerleşik ayrışmaya dayanan çerçevesinin ekosoykırıma doğru genişletilmesi savı için doğrulayıcı bir destektir.

Mücadelenin yalnızca doğa varlıklarını, biyoçeşitliliği, yuva olarak gezegeni koruma talebiyle örgütlenmesi, ekolojik yıkım süreçlerinde bedensel varlığı ve sağlığı tehlikeye atılan işçileri, ekokırımın mücadelesi eden güçlerin dışında tutar. Böyle bir anlayış, işçilerle birlikte mücadelenin büyütülmesi için yol yordam aramaz. Öte yandan, işçilerin aynı ekolojik yıkım sürecinde kendi varlıklarının yok olma tehlikesi olduğu halde mücadelenin içinde yer almamaları da önemli bir sorundur. Örneğin, İkizköy'de kamulaştırılarak Yeniköy-Kemerköy Termik Santral İşletmesine bırakılan arazideki zeytinlerin sökül-

mesi, yerel ekoloji mücadelesi ile sendikayı karşı karşıya getirir. Sendika yöneticisi, üzerine vazife olmadığı halde, iş-aş gerekçesine dayanarak bir açıklama yayımlayarak patronun sözcülüğüne soyunmuştur (Erçelik, 2022). Bu gibi sendikal tutumlar karşısında Uluslararası Petrol, Kimya ve Nükleer İşçileri Sendikası başkan yardımcısı Anthony Mazzocchi'nin şu sözlerini anımsatmakta yarar var: “Şirketlerin emeğimiz ve hayatlarımız üzerindeki tahakkümü, ekolojik meseleleri işçilerde hayal kırıklığı ve öfke yaratan tehditlere dönüştürüyor. Sonra bu öfkemizi gidip fabrika kapısında bekleyen çevrecilerin üstüne kusuyoruz, çünkü asıl sorunla yüzleşmek zor geliyor: Çokuluslu şirketlerin an itibarıyla kadiri mutlak varlığı” (Aktaran Jané, 2020). Geçerken belirtmek gerekir ki, uzun zaman önce Mazzocchi'nin fikir babası olduğu, son yıllarda BM ve AB bünyesinde geliştirilerek doluşma sokulan, sermaye düzeninin iş-aş-sömürü perspektifine sahip, “adil geçiş” ya da “adil dönüşüm” yaklaşımı da işçiler ve ekoloji mücadeleleri için pek çok tuzak ve açmaz içerir (bkz. Çoban, 2022: 43-68).

İliç maden işletmesi siyanür sızıntısını izleyen günlerde üç ay süreyle kapatıldıktan sonra yeniden çalışmaya başlar. Yaklaşık iki ay sonra maden şirketinde çalışan bin kadar işçi, talep ettikleri banka promosyonlarının artırılmamış olması ve buna ilişkin itirazları yükselten işçilerin de işten atılması nedeniyle hep birlikte iş bırakma eylemi yaparlar (“Siyanür Sızıntısı...,” 2022). Maden işçileri sendikal/ekonomik taleplerle önemli bir eylem geliştirirken madenin yarattığı işçi, köylü, halk, ekosistem yıkımını görmezden gelirler. O eylemler sırasında, kendilerinin varlığını da sürekli tehdit eden çok boyutlu yıkıma ilişkin herhangi bir görüş, talep ya da tepkileri kamuoyuna yansımaz (“Siyanür Sızıntısı...,” 2022).

Sendikaların içinde olduğu olumlu mücadele örnekleri var. Asbest ve ağır metaller içeren Nae Sao Paulo

uçak gemisinin Aliğa gemi söküm tesislerinde sökülmesi girişimine karşı sendikalar, ekoloji mücadeleleri, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları ortaklaşa pek çok eylemler yaparak geminin Türkiye'ye kabul edilmesine engel oldular. Çok sayıda imzacı örgütün 27 Temmuz 2022 tarihli ortak açıklamasının başlığı, elinizdeki yazının konusu bakımından yeterince açıklayıcıdır: "İşçi, Çevre ve Halk Sağlığı Bir Bütündür ve Yaşamımız Sizin Kasalarınızdan Daha Değerlidir."

Bu gibi başarılı birleşik mücadelelerin çoğaltılması için neler yapılabilir sorusunun yanıtlanması bu yazının amacı değil. Örgütlenmeyle ilgili, örgütlerin iç yapılarıyla ve savundukları mücadele stratejileriyle ilgili pek çok sorunlar var. Burada bunlara hiç girmeden, yan yana gelmenin uygun koşullarını sağlayacak bir iki anımsatma yapılabilir. Batısıyla Doğusuyla Türkiye'deki emek-meslek örgütlerinin ekoloji büroları, aynı biçimde ekoloji örgütlerinin de emek masaları kurarak kendi içinde emek-ekoloji etkileşimleri tartışması başlatmaları talep edilmelidir. Özellikle üyeleri kendi örgütlerini ve ilk adımı atan örgütler de diğer örgütlenmeleri bu iç tartışmayı açmaya zorlayabilirler. Emek ve ekoloji örgütlerinin birbirlerine uzak durmalarına benzer bir durum Batı ve Doğu ekoloji mücadeleleri arasında da gözlenebiliyor. Ekolojik ve toplumsal sorunlar arasındaki etkileşimlerin ilgilileri tarafından tartışmaya başlanması, Kürt ekoloji mücadelesinin dile getirdiği, yalnız bırakıldıklarına ilişkin eleştirilerin de muhatapları tarafından ele alınmasına fırsat yaratır. İç tartışmalarla birlikte emek ve ekoloji örgütlenmelerinin üçer-beşer ya da daha çok sayıda örgüt olarak yan yana gelmesi, tartışması, birbirinin derdini anlaması, sorunun ortak kesenlerini birlikte saptaması, iç içe geçmesi, birlikte üretmesi ve birlikte mücadele kurması olanaklıdır. Bunun dışında atılacak ilk adımlarla ilgili elinde hazır reçetesi olan varsa da "burada" diye ses versin.

Sonuç

Bu yazıda soykırım sözcüğünü bilinen yaygın anlamından farklı ve geniş bir çerçevede kullandım. Soykırımı ekokırım ile birlikte ve ona sınıfsal bir boyut da yükleyerek ele aldım. Ekosoykırımı, hukuksal ve kriminolojik bir anlayışın ötesinde sınıfsal ilişkiler ve kapitalist yapılarla birlikte açıklamaya çalıştım. Kırım, yıkım, kıyım, imha eylemlerini, doğa varlıklarına ve insan topluluklarına yapılanlar diye birbirinden apayrı kategoriler olarak ele almak, belirli insan topluluklarının doğadan ayrılmazlığı olgusal gerçeğiyle tutarsızlık oluşturur. O nedenle, ekokırımdan farklı olarak ekosoykırım yaklaşımı, bu tutarsızlığı giderebilecek bir tartışmaya kapı açıyor. Türkiye'deki örnekler, kapitalizm, emperyalizm, sömürgecilik, devlet-sermaye bağları, ulusal, etnik, sınıfsal ilişkiler bakımından yapılacak kapsamlı araştırmalarla derinlemesine incelenebilir.

Ekosoykırım tartışması, ekokırımı soykırımın gölgesinde bırakmak değildir, tam tersine ekokırım ya da soykırım ekokırım olgusu içinde yer açarak kapsamı genişletmek, dolayısıyla ekolojik ve toplumsal mücadeleye hem konu hem de ittifaklar bakımındanengin alanlar yaratmaktır.

Gerçekten de ekolojik ve toplumsal öğelerin bir arada ele alınması, ekosoykırım ya da ekokırım yol açan eylemlere karşı birlikte mücadele etme zeminini genişletir. O ekosistem, şu doğa varlığı, bu işçi, beriki köylü, öbürü göçer, diğeri Kürt, bir başkası göçmen, siyah ya da Avustralya yerlisi diye dışarda bırakmaksızın o ortak zeminde ortaklaşa mücadele olanakları geliştirilebilir.

Bunun yanında, ekosoykırımın sınıfsal boyutunun vurgulanması, kapitalist toplumsal ilişkiler içinde ekosoykırım yapanlarla ekosoykırımın etkilenenleri sistemli biçimde belirlemeye zemin sağlar. Bu belirleme de

çeşitli yerlerde ekosoykırımı karşı mücadele edenler arasındaki ortaklaşma koşullarını, neye, kime karşı ve ne için mücadele verdikleri konularını kavramayı kolaylaştırır. Böylece, suçluyu bireysel olarak uluslararası ya da ulusal ceza mahkemelerinde cezalandırma arayışıyla yetinmeden, dahası, yapısal olarak ekosoykırımlar yaratan kapitalist düzeni hedefe koyma gerekliliği de aydınlığa kavuşmuş olur.

Kaynakça

- Akdağ, Eylem ve Mahmut Altıntaş, “Ekolojist Kanay: ‘İşgalciler ve Kapitalistler Savaştan Çıkar Sağlıyor’” 17 Ocak 2023, <http://mezopotamyaajansi35.com/tum-haberler/content/view/194900>
- Altıparmak, Özlem (Yayına hazırlayan) *Ekokırım Suçu - Hukuki Tanım İçin Bağımsız Uzman Grubu Şerh ve Temel Metin Türkçe Çevirisi*, Antalya, Haklar ve Araştırmalar Derneği, 2021.
- Balı, Şenol, “Şırnak’ta Neler Oluyor?: ‘Orman Kıyımında Güvenlik Bahane, Asıl Amaç Rant ve Bölgeyi Madencilığe Açmak’”, *Yeşil Gazete*, 1 Ağustos 2022, <https://yesilgazete.org/sirnakta-neler-oluyor-orman-kiyiminda-guvenlik-bahane-asil-amac-rant-ve-bolgeyi-madencilige-acmak/>
- “Bakanlıktan Ağaç Kıyımı Yanıtı: Ormanı Gençleştiriyoruz” 19 Eylül 2022, <https://www.dokuz8haber.net/bakanliktan-agac-kiyimi-yaniti-ormani-genclestiriyoruz>
- Başcan, Gökay, “Alman’ın Direnişi Kömürden Geçti,” *BirGün Gazetesi*, 12 Ocak 2023, <https://www.birgun.net/haber/alman-in-direnisi-komurden-guclu-417343>
- Crook, Martin ve Damien Short, “Developmentalism and the Genocide-Ecocide Nexus,” D. Short ve M. Crook (eds.) *The Genocide-Ecocide Nexus*, Londra ve New York, Routledge, 2022, epub, 36-105.
- _____, “Marx, Lemkin and the Genocide-Ecocide Nexus,” *The International Journal of Human Rights*, 18(3), 2014, 298-319.

- “Cudi’de Ağaç Katliamı Kesintisiz Sürüyor,” 29 Eylül 2022, <https://yeniyasamgazetesi3.com/cudide-agac-katliami-kesintisiz-suruyor/>
- “Cudi Yürüyüşüne Saldırı: Cudi’yi de Kazdağları’nı da Birlikte Savunacağız,” 17 Eylül 2022, <https://hdp.org.tr/tr/cudi-yuruyusune-saldiri-cudi-yi-de-kazdaglari-ni-da-birlikte-savunacagiz/16707/>
- Çaklı, Osman, “Mersin’de Göçerlerin Taş Ocağı Sitemi: İnsanlığın Sonu Hazırlanıyor,” *Artıgerçek*, 5 Ocak 2023, <https://artigercek.com/guncel/mersinde-gocerlerin-tas-ocagi-sitemi-insanligin-sonu-hazirlaniyor-234791h>).
- Çoban, Aykut, “Ekosoykırım: Ekokırımla Soykırımın İç İç Geçmesi,” İklim Adaleti Koalisyonu, Ekokırım Perşembe Söyleşileri (5), 19 Ocak 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=XEc7-AnXhhY>
- _____, *İklim Krizi Nasıl Çözülür? Kapitalist ve Ekososyalist Çözüm Stratejileri*, İstanbul, Ceylan, 2022.
- _____, *Çevre Politikası: Ekolojik Sorunlar ve Kuram*, Ankara, Imge, 2020.
- _____, “Doğanın Metalaştırılması,” *Toplum ve Bilim*, Sayı 143, 2018, 209-241.
- _____, “Doğa Toplum ve Yöntem,” H. Reyhan, A. Mutlu, H.H. Doğan, A.S. Reyhan (eds.) *Sosyal Çevre Bilimleri*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014, 15-35.
- _____, “Ekolojik Tartışmalar Bakımından Marx’ın Düşüncesi-nin Değeri,” *Kurtuluş Dergisi*, Sayı 2, Mayıs-Haziran-Temmuz 2012, 93-104.
- “Dersim’de Cudi Yürüyüşü’ne Katılım Çağrısı,” 8 Eylül 2022, <https://serbestgorus.com/2022/09/dersimde-cudi-yuruyusune-katilim-cagrisi/>
- Dilsiz, Rojhat ve Agit Özdemir, “Ormansızlaştırarak İnsansızlaştırma,” A. Olcan ve B. Avcı’nın yaptığı söyleşi, *Express*, Sayı 181, Eylül-Kasım 2022, 44-47.
- Donovan, Moira, “Glyphosate Spraying in N.B. Akin to ‘Eco-genocide,’ Indigenous Communities Say” 1 Haziran 2022, <https://www.nationalobserver.com/2022/06/01/news/glyphosate-spraying-akin-eco-genocide-nb-indigenous-communities-say>

- Dunlap, Alexander, “The Politics of Ecocide, Genocide and Megaprojects: Interrogating Natural Resource Extraction, Identity and the Normalization of Erasure,” D. Short ve M. Crook (eds.) *The Genocide-Ecocide Nexus*, Londra ve New York, Routledge, 2022, epub, 164-223.
- Durgut, Zeynep, “Şirnex’teki Orman Kıyımına Karşı 5 Ayrı Yere Başvuru,” 21 Aralık 2022, <http://mezopotamyaajansi35.com/search/content/view/192414?page=1&key=4ba7b414ca5345f2b4f084304ce4de09>
- Erçelik, Fatih, “Enerji ve Maden İşçilerinin Emeğiyle Oynanmasını İstemiyoruz,” 1 Nisan 2022, <https://www.muglagazetesi.com.tr/ercelik-enerji-ve-maden-iscilerinin-ekmegiyle-oynanmasini-istemiyoruz-137655h.htm>
- “Erzincan İliç’teki Altın Madeni Hakkında ‘İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği’ ile İlgili Suç Duyurusu: ‘Siyanürün İçerisinde Çalıştırıyorlar,’” 9 Temmuz 2022, <https://www.sondakika.com/haber/haber-erzincan-ilic-teki-altin-madeni-hakkinda-isci-15069203/>
- İkizköy Direniyor, <http://ikizkoydireniyor.net>
- “İliç’teki Siyanür Sızıntısı Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde: Ekokırım ve İnsanlık Suçu İşlendi,” *Yeşil Gazete*, 28 Ekim 2022, <https://yesilgazete.org/ilicteki-siyanur-sizintisi-uluslararası-ceza-mahkemesinde-ekokirim-ve-insanlik-sucu-islendi/>
- İSİG, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi, “2022 Yılında En Az 1843 İşçi İş Cinayetlerinde Hayatını Kaybetti,” 6 Ocak 2023, <http://www.isigmeclisi.org/20824-2022-yilinda-en-az-1843-isci-is-cinayetlerinde-hayatini-kaybetti>
- Jané, Jordi Garcia, “Araba Var, Araba Yok,” Çev. Pelin Doğan, 29 Nisan 2020, <https://birartibir.org/araba-var-araba-yok/>
- Kara, Mahsum, “Mezopotamya Ekoloji Hareketi: Cudi’ye Gidiyoruz,” 5 Eylül 2022, *Gazete Duvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/mezopotamya-ekoloji-hareketi-cudiye-gidiyoruz-haber-1580059>
- “Kürt Coğrafyasında Ekokırım Farklı Boyutta” *Yeni Yaşam Gazetesi*, 30 Mayıs 2022, <https://yeniyasamgazetesi4.com/kurt-cografyasinda-eko-kirim-farkli-boyutta/>

- Kömürlü, M., E. Atmış, M. Alan, S. Ondaral, "Aşırı Odun Üretimi," E. Atmış (ed.) *Türkiye Ormancılığı 2002: Türkiye'de Ormansızlaşma ve Orman Bozulması*, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği, 2022, 53-75.
- Lynch, Michael J., Averi Fegadel ve Michael A. Long, "Green Criminology and State-Corporate Crime: The Ecocide-Genocide Nexus with Examples from Nigeria" D. Short ve M. Crook (eds.) *The Genocide-Ecocide Nexus*, Londra ve New York, Routledge, 2022, epub, 224-276.
- McDonnell, John E., "The Merauke Integrated Food and Energy Estate (MIFEE): An Ecologically Induced Genocide of the Malind Anim," D. Short ve M. Crook (eds.) *The Genocide-Ecocide Nexus*, Londra ve New York, Routledge, 2022, epub, 277-333.
- "Mezopotamya Ekoloji Hareketi, Cudi'ye Yürüyüş Düzenleyecek," 5 Eylül 2022, <https://gazetekarınca.com/mezopotamya-ekoloji-hareketi-cudiye-yuruyus-duzenleyecek/>
- Priestley, Cara, "We Won't Survive in a City. The Marshes are Our Life': An Analysis of Ecologically Induced Genocide in the Iraqi Marshes," D. Short ve M. Crook (eds.) *The Genocide-Ecocide Nexus*, Londra ve New York, Routledge, 2022, epub, 334-391.
- Rome Statute of the International Criminal Court*, The Hague, 2011, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- Schnaiberg, Allan, *The Environment: from Surplus to Scarcity*, Oxford, Oxford University Press, 1980.
- Short, Damien, *Redifining Genocide: Settler Colonialism, Social Death and Ecocide*, Londra, Zed Books, 2016.
- "Siyanür Sızıntısı Nedeniyle 3 Ay Kapatılan Madende İşçiler İş Biraktı," 27 Kasım 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/siyanur-sizintisi-nedeniyle-3-ay-kapatilan-madende-isciler-is-birakti-haber-1591112>
- Stop Ecocide Foundation, "Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide – Commentary and Core Text," 2021, <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d7479cf8e7e5461534dd07/1624721314430/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+revised+%281%29.pdf>

- _____, “Position Paper with regard to the Revised EU Directive on Protection of the Environment through Criminal Law,” 2022, <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608-ab914493c64ef1f6d/t/62fa53b6e02e867e515f216a/1660572600393/ENGLISH+Position+Paper.pdf>
- _____, “What is Ecocide?” [tarihsiz] erişim 10 Ocak 2023, <https://www.stopecocide.earth/what-is-ecocide>
- “Şırnak Barosu: ‘7 Ayda yüzde 8 Ormanımız Yok Edildi’” 19 Temmuz 2022, https://kisadalga.net/haber/detay/sirnak-barosu-7-ayda-yuzde-8-ormanimiz-yok-edildi_36393
- Şırnak Barosu Başkanlığı’nın Kamu Denetçiliği Kurumu’na Yaptığı Başvuru, 17 Eylül 2022.
- Şırnak Orman İşletme Müdürlüğü, “Cudi Dağı’nda Gerçekleştirilen Ormancılık Faaliyetlerine İlişkin Şırnak Orman İşletme Müdürlüğü’nün Açıklaması,” 8 Haziran 2021, <http://www.sirnak.gov.tr/cudi-daginda-gerceklestirilen-ormancilik-faaliyetlerine-iliskin-sirnak-orman-isletme-mudurlugunun-aciklamasi>
- Temel, Fatma, “Ekoloji Örgütlerinden Açıklama: ‘İliç, Türkiye’nin Çernobili’dir” 1 Temmuz 2022, <https://m.bianet.org/bianet/toplum/263996-ekoloji-orgutlerinden-aciklama-ilic-turkiye-nin-cernobili-dir>
- “TMMOB: İliç’te Sağlığı Yok Sayan Sömürge Altın Madenleri Derhal Kapatılsın,” *Yeşil Gazete*, 8 Temmuz 2022, <https://yesilgazete.org/tmmob-ilicte-sagligi-yok-sayan-somurge-altin-madenleri-derhal-kapatilsin/>
- UNHRC, United Nations Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the Implications for Human Rights of the Environmentally Sound Management and Disposal of Hazardous Substances and Wastes*, A/HRC/39/48, 3 Ağustos 2018.
- Urzedo, Danilo ve Praticchi Chatterjee, “The Colonial Reproduction of Deforestation in the Brazilian Amazon: Violence Against Indigenous Peoples for Land Development,” D. Short ve M. Crook (eds.) *The Genocide-Ecocide Nexus*, Londra ve New York, Routledge, 2022, epub, 392-449.
- Wise, Louise, “The Genocide-Ecocide Nexus in Sudan: Violent ‘Development’ and the Racial-Spatial Dynamics of (Neo)

- Colonial-Capitalist Extraction,” D. Short ve M. Crook (eds.) *The Genocide-Ecocide Nexus*, Londra ve New York, Routledge, 2022, epub, 106-163.
- Yılmaz, Tuğçe, “Erzincan’daki Asit Dolu Havuz Zehir Saçıyor,” 29 Nisan 2022, <https://bianet.org/1/138/261215-erzincan-daki-asit-dolu-havuz-zehir-saciyor>
- “Yurttaş Ekokırım Yasasını Yapıyor - Ekokırımın Suç Olarak Hukuka Girmesi ve Toplumsal Farkındalığın Oluşması İçin Yapılan Çalışmalar” 22 Ocak 2023, Kampanyanın gelişim süreci: https://www.youtube.com/watch?v=0KHOK_PFXw
- Zierler, David, *The Invention of Ecocide: Agent Orange, Vietnam, and the Scientists Who Changed the Way We Think about the Environment*, Athens, Georgia, the University of Georgia Press, 2011.